Документ подписан простой электронной подписью
Информация о владельце:
ФИО: Минцаев Магомед Шавалович
Должность: Ректор
Дата подписания: 14.06.2023 18:03:54
Уникальный программный ключ:
236bcc35c296f119d6aafdc22836b21db52dbc07971a86865a5825f9fa4304cc

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
ФЕДЕРАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ «ГРОЗНЕНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ НЕФТЯНОЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АКАДЕМИКА М.Д. МИЛЛИОНЩИКОВА»

РАССМОТРЕНО
На заседании педагогического совета Лицея ГГНТУ
протокол № 1
от «30» 08 2022 г.

УТВЕРЖДАЮ
Директор лицея ГГНТУ
_____ /Ахмадов Ш.Р/
« 01 » 09 2022г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по чеченскому языку

Грозный – 2022

Приложение к ООП ООО
утвержденная приказом от ______20___г.
№_____________

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ПО РОДНОМУ (ЧЕЧЕНСКОМУ) ЯЗЫКУ НА УРОВЕНЬ ОСНОВНОГО ОБЩЕГО ОБРАВАНИЯ (5-9 КЛАССЫ)

ДОВЗИЙТАРАН КЕХАТ

Программа хIоттийна нохчийн меттан хьехархочунна ишколан дешаран хIинцалерчу тенденцешна а, Iаморан жигарчу методикашна а тIехьажийна йолу дешаран предметан белхан программа хIоттош,
методически гIо-накъосталла даран Iалашонца.

Герггарчу белхан программо хьехархочун таро хуьлуьйтур йу:

1) нохчийн мотт хьехаран процессехь коьртачу йукъарчу дешаран
Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь билгалдаьхначу Iаморан
личностни, метапредметни, предметни жамIашка кхачош долу хIинцалера некъаш кхо-чушдан (кхин дIа – ФПДС КЙД);

2) билггал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Iаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дIасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхьама йалийнчу дешаран гIуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, рузманан-тематикин планировани кечйан.

Личностни а, метапредметни а жамIаш далийна, коьртачу йукъардешаран ишколехь нохчийн мотт хьехаран башхаллаш тидаме а оьцуш.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмето билгалдо предметашна
йукъара уьйраш гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца кхочушйар.

Хьехаран-методикин латтор

Дешархочунна:

1.Нохчийн мотт. Белхан тетрадь. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
2.Учебник Овхадов М.Р., Махмаев Ж.М., Абдулкадырова Р.А., «Нохчийн мотт» 5 класс. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
3.Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный:ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хьехархочунна:

1.Тимаев А.Д., Ирезиев С-Х.С-Э., Абубакаров А.Х. Практический курс морфологии чечен-ского языка. – Грозный: ФГУП «Издательский комплекс «Грозненский рабочий», 2012. –176 с.
2.Хьехархочунна г1оьнна «5-чу классехь нохчийн мотт хьехаран методически куьйгалла», Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рбочий»-2019
3.Эдилов. С.Э. Самукъане грамматика. 5-11 классашна дешаран пособи. (Занимательная грамматика. Учебное пособие для 5-11 классов). – Грозный: «Арфа-Пресс», 2012. – 368 с.
4.Эдилов С.Э. Ловзуш, Iема. Юьхьанцарчу классийн хьехархошна методически пособи. (Иг-рая, учимся. Методическое пособие для учителей начальных классов). – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 с.
5.Эдилов С. Э. Изложени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 240 аг1о.
6.Эдилов С. Э. Сочинени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 аг1о.

Хаамийн-ресурсийн латтор

1.Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чечен-ского языка)//URL: http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus
2.Образовательный портал «Чеченская электронная школа» //URL:https://desharkho.ru

3.Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: https://ps95.ru/dikdosham/ru

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Нохчийн мотт – нохчийн халкъан ненан мотт, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт.

Нохчийн мотт хааро а, цуьнан тайп-тайпана кепаш, функциональни тайпанаш карадерзоро а, цуьнан стилистически башхаллех, суртхIотторан таронех кхетаро а, нохчийн маттах тайп-тайпанчу тIекаренан хьелашкахь нийса а, эвсараллица а пайдаэца хааро а билгалдоккху адаман кхиаме хилар.

Нохчийн матто, шен тIекаренан а, ойла йовзийтаран а коьрта функцеш кхочушйеш, адамашна йукъахь уьйр латтайо, адаман кхетам а, дог-ойла а кхолларехь дакъалоцу; нохчийн мотт нохчийн халкъан хаамаш, оьздангаллин ламасташ, истори ларйаран а, йовзийтаран а коьрта гIирс бу.

Ишколехь нохчийн мотт Iамор тIехьажийна ду дешархочун оьздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йалорна а, цуьнан интеллектан а, кхоллараллин а говзалла, ойлайар, иэс, суртхIоттор, ша кхочушден дешаран гIуллакх кхиорна а.

Нохчийн мотт Iаморан чулацам иштта тIехьажийна бу функциональни говзалла, адаман йешаран, текстех кхетаран, тайп-тайпанчу барамийн текстийн хаамах пайдаэцаран, цуьнан мах хадоран, цунах ойлайаран, шен Iалашонашка кхачаран, шен хаарш а, таронаш а шорйаран, йукъараллин дахарехь дакъалацаран интегративни хаар санна, кхиорна. Къамелан а, текстан а гIуллакх нохчийн меттан ишколан курсан къепе кхолларехь коьртаниг ду.

Цаьрца догIуш долу хаарш а, карадерзарш а далийна Iаморан метапредметни, предметни жамIийн ларамехь, Iаморан чулацамехь (дакъош: «Мотт а, къамел а», «Текст», «Меттан функциональни тайпанаш»).

Дешаран предметан чулацам кхочушбан таро йу классал арахьарчу гIуллакхдарехь: экскурсеш, тематикин мероприятеш, конкурсаш, и. д.кх.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

Коьртачу йукъарчу дешаран программашца нохчийн мотт Iаморан Iалашонаш йу:

патриотизмах кхетар а, иза гучуйаккхар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин шолгIа пачхьалкхан мотт санна, нохчийн халкъан къоман мотт санна ларар; маттаца нохчийн халкъан син хьал лардаран, довзийтаран кепе а, тIекаренан гIирсе а санна кхетаме йукъаметтиг хилар; нохчийн культуре ларам гучубаккхар;

нохчийн мотт адаман кхиаран гIирс, йукъараллин уьйр кхолларан гIирс санна караберзор;

нохчийн маттах, цуьнан дIахIоттамах, функцех, нохчийн меттан стилистически гIирсех хаарш карадерзор; литературин меттан норманаш а, къамелан оьздангалла а практикехь карайерзор; жигара пайдаоьцучу а, нуьцкъаллин а дешнийн хьал тодар а, шен къамелехь тайп-тайпанчу грамматически гIирсех пайдаэцар а; орфографически а, пунктуационни а говзалла кхачаме йалор, шен къамел кхачаме далоран лаам кхиор;

къамелан гIуллакх, адамашна йукъарчу куьцан а, куьцан доцучу а тIекаренан хьелашкахь гонахарчу нахаца эвсара йукъаметтигаш латтош долу коммуникативни карадерзарш кхачаме далор; нохчийн мотт тайп-тайпана хаамаш бовзаран гIирс санна караберзор;

ойланан гIуллакх кхачаме далор, нохчийн мотт Iаморехь дустаран, анализан, синтезан, жамIдаран, тайпанашка дIасадекъаран, билгала йолу бакъонаш дIахIитторан, универсальни интеллектан карадерзарш кхиор;

функциональни говзалла кхиор: хаамийн лехам кхочушбаран, оьшу хаам схьакъасторан а, хийцаран а, тайп-тайпанчу барамехь йолчу текстийн чулацам тидаран, царах кхетаран, пайдаэцаран хаарш; текстан хааман-маьIнин йухакечдаран стратеги а, говзалла а, некъаш а

карадерзор; текстах, цуьнан гӀуллакххах, йукъарчу маьӀнех, маьӀнин дӀахӀоттамах, авторан коммуникативни Ӏалашонах, меттан гӀирсийн гӀуллакххах кхетаран кепаш карайерзор.

Дешаран планехь «ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан меттиг

Коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догӀуш, «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет йукъайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Ӏамо декхарийлахь долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца 5 классехь нохчийн мотт Ӏаморна билгалдаьккхина 102 сахьт (кӀиранахь – 3 сахьт).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ
5 КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а (шуьйра дешан хӀоттам, дукха маьӀнаш долу дешнаш, дешан тӀедеанчу маьӀнийн кхиаме система, синонимаш а, антонимаш а, кицанаш а, аларш а).

Нохчийн меттан дошкхолладаларан хьелаш (йуьхьанцарчу ишколехь Ӏамийнчун барамехь). Лингвистикин коьрта дакъош (фонетика, орфоэпи, графика, орфографи, лексикологи, дошкхолладалар, морфологи, синтаксис, пунктуаци). Мотт билгалонан система санна. Мотт адамийн тӀекаренан гӀирс санна. Меттан а, къамелан а коьрта дакъош: аз, морфема, дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени.

Мотт а, къамел а

Мотт а, къамел а. Барта а, йозанан а къамел, монолог а, диалог а, полилог.

Къамелан гӀуллакхан тайпанаш (къамел дар, ладогӀар, йешар, йаздар), церан башхаллаш.

Дахарехь биначу тидамийн буха тӀехь а, Ӏилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Ӏилманан-кхетаме литература йешаран буха тӀехь а барта монологан аларш кхоллар.

Йешна йа ладоьгӀна текст, цу йукъахь дуьйцуш волчун йуьхь хуьйцуш а, барта схьайийцар.

Лингвистически теманашна а (Ӏамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тӀехь йолчу теманашна а диалогехь дакъалацар.

Маршалла хаттаран, Ӏодикайаран, дехаран, баркаллин къамелан кепаш.

Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана тӀе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахь сочиненеш-миниатюраш а).

ЛадогӀаран тайпанаш: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайпанаш: Ӏаморан, довзийтаран, хьажаран, лехаман.

Барамехь 140 дашал кӀезиг йоцчу ладоьгӀначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маьӀнин тайпанийн Ӏилманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхетар.

Текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккхар, текстан чулацамца дог1уш, хаттарш а, царна жоьпаш а х1иттор.

Йозанан кепехь йуьхьанцарчу текстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийтар.

Ӏалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжина алар кхоллархьама, меттан гӀирсаш къастор.

Йозанехь вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйар.

Тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэцар.

Текст

Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан тема а, коьрта ойла а. Текстан микротема. Коьрта маьӀна чулоцу дешнаш.

Къамелан функциональни-маьӀнин тайпанаш: суртхӀоттор, дийцар, ойлайар; церан башхаллаш.

Текстан композиционни дІахІоттам. Абзац текст композиционни-маьІнин дакъошка йекъаран гІирс санна.

Текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосу гІирсаш:
дешан кепаш, цхьанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххьийн цІермет-дешнаш, дешан йухаалар.

Дийцар къамелан тайпа санна. Дийцар.

Текстан маьІнин анализ: цуьнан композиционни башхаллийн, микротемийн, абзацийн, текстехь предложенеш вовшахтосучу гІирсийн а, кепийн а; меттан суртхІотторан гІирсех пайдаэцар (Іамийнчун барамехь).

Йешначу йа ладоьгІначу текстан чулацам ма-барра а, хоржуш а, бацбина а схьабийцар. Дийцархочун йуьхь а хуьйцуш, текстан чулацам схьабийцар.

Текстан хаамаш хийцар: текстан цхьалхе а, чолхе а план.

Меттан функциональни тайпанаш

Меттан функциональни тайпанех лаьцна йукъара кхетам (буьйцучу маттах, функциональни стилех, исбаьхьаллин литературин маттах).

МЕТТАН СИСТЕМА

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Фонетика а, графика а лингвистикин дакъош санна.

Аз меттан дакъа санна. Озан маьІна къасторан гІуллакх. Нохчийн меттан мукъачу аьзнийн къепе.

Нохчийн меттан мукъазчу аьзнийн къепе.

Элпийн а, аьзнийн а дазар. Нохчийн алфавитан хІоттам.

Мукъа аьзнаш: деха а, доца а.

Мукъаза аьзнаш: къора а, зевне а.

Сонорни мукъаза аьзнаш.

Къамел дарехь аьзнийн хийцадалар. Фонетически транскрипцин элементаш.

Нохчийн маттахь дешдакъа. Дешдакъа дешан дакъа санна.

Тохар.

Дош фонетически къастор.

Орфоэпи лингвистикин дакъа санна.

Интонаци (йиш), цуьнан функцеш. Интонацин коьрта элементаш.

Орфографи

Орфографи лингвистикин дакъа санна.

Й элпан нийсайаздар.

Къасторан ъ, ь хьаьркийн нийсайаздар.

Лексикологи

Лексикологи лингвистикин дакъа санна.

Дош – меттан коьрта дакъа. Цхьа маьІна долу а, дукха маьІнаш долу а дешнаш; дешан нийса а, тІедеана а маьІна.

Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.

Лексически дошамийн тайпанаш а (маьІнин дошам, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамаш), ненан меттан дешнийн хьал карадерзорехь цара ден гІуллакх а.

ЦІена нохчийн а, тІеэцна а дешнаш.

Фразеологи

Фразеологизмаш, церан маьІна, царах пайдаэцар.

Фразеологически эквиваленташ оьрсийн маттахь.

Фразеологически дошамаш.

Дешан хІоттам а, дошкхолладалар а

Морфема меттан уггар жима маьІне дакъа санна.

Морфемийн тайпанаш.

Дешан лард а, чаккхе а. Орам, дешхьалхе, суффикс.

Цхьанораман (гергара) дешнаш.

Дошкхолладалар а, дошхийцадалар а.

Нохчийн маттахь дешнаш кхолладаларан коьрта кепаш. Дешнаш кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн хийцадалар.

Дешнаш кхолладаларан морфемни кеп (дешхьалхенан гІоьнца, суффиксан гІоьнца, дешхьалхенан а, суффиксан а гІоьнца). Лардаш вовшахкхетарца дешнаш кхолладалар. Чолхе дешнаш. Чолхе-даццдина дешнаш.

Дешан морфемни анализ.

Морфологи. Къамелан оьздангалла. Орфографи

Морфологи лингвистикин дакъа санна.

Коьрта къамелан дакъош. Къамелан дакъойн семантически, морфологически, синтаксически башхаллаш.

Коьрта къамелан дакъош, церан грамматически маьІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гІуллакх.

ЦІердош

ЦІердош къамелан дакъа санна. ЦІердешан йукъара грамматически маьІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш. Къамелехь цІердешан гІуллакх.

Долахь а, йукъара а цІердешнаш. ЦІердешнийн грамматически классаш. ЦІердешнийн терахь. Цхьаллин йа дукхаллин терахьан кеп бен йоцу цІердешнаш.

ЦІердешнийн легарш. Диъ легар. Дожарийн маьІна.

ЦІердешнийн дожарийн чаккхенаш нийсайазйар.

ЦІердешнаш кхолладаларан некъаш.

ЦІердешнаш морфологически къастор.

Долахь цІердешнийн нийсайаздар.

ЦІердешнашца ца нийсайаздар.

Оьрсийн маттара тІеэцначу цхьадолчу цІердешнийн нийсайаздар.

Синтаксис. Къамелан оьздангалла. Пунктуаци

Синтаксис лингвистикин дакъа санна.

Дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а нохчийн меттан синтаксисан дакъош санна. Коьртачу дешан морфологически билгалонашка хьаьжжина, дешнийн цхьаьнакхетаран коьрта тайпанаш (цІеран а, хандешан а).

Предложени а, цуьнан билгалонаш а. Предложенийн тайпанаш, аларан Іалашоне а, эмоцин билгалоне а хьаьжжина.

Дийцаран, хаттаран, тІедожоран; айдаран а, айдаран йоцчу а предложенийн маьІнин а, интонацин а башхаллаш.

Предложенин коьрта меженаш (грамматически лард).

Подлежащи а, сказуеми а предложенин коьрта меженаш санна.

Сказуемин подлежащица барт хилар.

Грамматически лардийн масалле хьаьжжина, предложенийн тайпанаш: цхьалхе, чолхе.

Йаьржина а, йаржаза а предложенеш. Предложенин коьртаза меженаш: къастам, кхачам, латтам. Къастам а, и гайтаран тайпаналлин гІирсаш а. Кхачам а (нийса а, лач а), и гайтаран тайпаналлин гІирсаш а. Латтам а, и гайтаран тайпаналлин гІирсаш; маьІне хьаьжжина, латтамийн тайпанаш (хенан, меттиган, даран суьртан, Іалашонан, бахьанин, бараман).

Предложенин цхьанатайпана меженаш, къамелехь цара деш долу гІуллакх. Цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенийн интонацин башхаллаш.

Цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш долу предложенеш.

ТІедерзарца йолу предложени, интонацин башхаллаш.

ТІедерзар а, и гайтаран гІирсаш а.

Цхьалхечу предложенин синтаксически анализ.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш пунктуационни кечйар. Диалог.

Йозанехь диалог пунктуационни кечйар. Пунктуаци лингвистикин дакъа санна.

КОЬРТАЧУ ЙУКЪАРЧУ ДЕШАРАН ТIЕГIАНЕХЬ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМIАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМIАШ

Коьртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамIашка кхочу

дешаран а, кхетош-кхиоран а гIуллакхийн цхьааллехь, нохчийн къоман ламасталлин социокультурни, синъоьздангаллин мехаллашца, йукъараллехь тIеэцначу низаман бакъонашца, норманашца догIуш а долуш, цул сов, жамIаша ша-шен довзарехь, ша-шен кхетош-кхиорехь, ша-шен кхиорехь адаман чоьхьара хьелаш кхолларехь аьтто а бо.

Коьртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамIаша гайта деза позитивни мехаллех кхетаран къепен куьйгаллица болх бан дешархой кийча хилар, цуьнан къепен буха тIехь а, кхетош-кхиоран гIуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдарехь а гIуллакхдаран зеделларг совдаккхар, цу йукъахь кху декъахь:

Граждански кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш кхочушдан а, цуьнан бакъонаш тIеэца а кийча хилар, кхечу адамийн бакъонаш, маршо, бакъдолу хьашташ ларар; доьзалан, дешаран хьукматан, меттигерчу йукъараллин, виначу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар, цу йукъахь нохчийн маттахь йазйинчу литературин произведенешкахь гайтинчу хьелашца дустарехь дакъалацар а; экстремизман, дискриминацин муьлхха а кеп тIецаэцар; адаман дахарехь тайп-тайпанчу йукъараллин институташа дечу гIуллакхах кхетар; коьртачу бакъонех, маршонах, гражданинан декхарех, йукъараллин норманех, нохчийн маттахь йазйинчу литературин произведенешкарчу масаллийн буха тIехь кхиийнчу поликультурни йукъараллехь адамийн вовшашца йолчу йукъаметтигийн бакъонех лаьцна кхетам хилар; цхьаьна тайп-тайпана гIуллакхаш кхочушдан кийча хилар, вовшех кхета, вовшашна гIо дан гIертар; ишколан шайн урхаллехь жигара дакъалацар; гуманитарни гIуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Патриотически кхетош-кхиоран:

Нохчийн Республикин пачхьалкхан матто санна нохчийн матто дечу гIуллакхах кхетар; нохчийн мотт, истори а, шен мехкан культура а йовза лаам гучубаккхар; нохчийн маттаца, шен Даймехкан кхиамашца, Iилманца, исбаьхьаллица, тIеман хьуьнаршца, халкъан къинхьегаман кхиамашца, (цу йукъахь исбаьхьаллин произведенешкахь гайтинарш а), мехала йукъаметтигаш йолуш хилар; Нохчийн Республикин символш, пачхьалкхан дезденош, исторически а, Iаламан а тIаьхьало,

хIолламаш, тайп-тайпанчу къаьмнийн ламасташ ларар.

Синъоьздангаллин кхетош-кхиоран:

гIиллакх-оьздангалла къасточу хьелашкахь оьздангаллин мехалла а, норманаш а йовзар; шен леларан, цу йукъахь къамел даран а, шегара даьллачун а, ткъа иштта оьздангаллин, бакъонийн норманашка хьаьжжина, кхечу адамийн леларан а, цаьргара даьллачун а мах хадо кийча хилар, диначу хIуманан хин йолчу тIаьхьалонах кхетар тидаме а оьцуш; йукъараллехь лело ца догIу гIуллакхаш адамийн леларан норманашца а, бакъонашца а цхьаьна ца догIу гIуллакхаш жигара тIецаэцар;

шен а, йукъараллин а меттиган хьелашкахь адаман маршо а, жоьпалла а.

Эстетически кхетош-кхиоран:

шен а, кхечу а халкъийн исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепех, ламастех, кхолларaллех кхеташ хилар; исбаьхьаллин эмоцин тIеIаткъамах кхетар; зIенан а, ша-шен гайтаран а гIирсех санна исбаьхьаллин культурин мехаллех кхетар; даймехкан а, дуьненан а исбаьхьаллин мехаллех кхетар; исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашкахь ша-шен гайтаре гIертар.

Физически кхетош-кхиоран, могашаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

шен дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, дахаран мехаллех кхетар; шен могашаллина жоьпаллехь хилар а, дахаран могашчу кепана тIехьажам хилар а (аьхна кхача, гигиенин бакъонаш ларйар, дIанисйина дешаран а, садаIаран а раж; диллина физически жигаралла); тIаьхьенех кхетар, зене марздаларш (спирт малар, цигаьрка озар, наркотикашка марзвалар), физически (а, синIаткъаман а, могашаллина зене йолу кхин тайпа кепаш тIецаэцар;

кхерамзаллин бакъонаш ларйар, цу йукъахь ишколан меттан дешаран процессехь интернет-гуонехь кхерамзаллин леларан карадерзарш а; халахетарех а, хийцалуш долчу йукъараллин, хааман, Iаламан хьолех а вола хьуьнар хилар, цу йукъахь шена зеделлачух кхеташ а, кхин дIа йолу Iалашонаш хIиттош а; йемал ца беш, ша а, кхиберш а тIеэца хаар; шен а, кхиболчеран а синхаамийн хьолах кхета хаар, шегара хьал гайтархьама меттан гIирсех нийса пайдаэцар, цу йукъахь нохчийн маттахь йазйинчу литературин произведенешкарчу масалшна тIе а тевжаш;

рефлексин карадерзарш кхиор, шегара а, ткъа иштта кхечу стагера а гIалат дала бакъо хилар къобалдар.

Къинхьегаман кхетош-кхиоран:

технологин а, йукъараллин а хьажаман практикин хьесапаш (доьзалан, ишколан, гIалин, мехкан дозанехь) кхочушдарехь жигара дакъалаца тIехьажам хилар, цу тайпана гIуллакх дIадоло, план хIотто а, ша кхочушдан а хьуьнар хилар;

корматаллаш а, тайп-тайпана къинхьегам а практикехь Iамо дог дар, цу йукъахь Iамочу предметан хаарех пайдаэцаран а, филологаша, журналисташа, йаздархоша бен болх бовзаран а буха тIехь а; къинхьегаме а, къинхьегаман жамIашка а ларам хилар; шен а, йукъараллин а хьашташ тидаме а оьцуш, кхетарца харжар, дешаран, дахаран хьесапийн шен траектори дIахIоттор; хиндолчух долу шен хьесапаш схьадийца хаар.

Экологин кхетош-кхиоран:

гонахарчу декъехь хьесапаш кхочушдархьама йукъараллин а, Iаламан а Iилманийн декъехь долчу хаарех пайдаэцар, дечун план хIоттор, гонахарчарна цунах хила тарлучу тIаьхьалонан мах хадор; экологин проблемех лаьцна шена хетарг хьекъале а, нийса а схьаала хаар;

экологин культурин тIегIа лакхайаккхар, экологин проблемаш йаккхий хиларх а, уьш къасто некъаш лаха дезарх а кхетар; гонахарчарна зуламе долу дараш жигара тIецаэцар, цу йукъахь экологин проблемаш ойъу литературин прозведенеш йовзарца кхиънарш а; Iаламна, йукъараллина, технологина йукъахь долчу хьелашкахь гражданина а, хьаштхочо а санна айхьа дан дезачух кхетар; экологин хьажаман практикин гIуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Iилманан довзаран мехаллин:

адаман а, Iаламан а, йукъараллин а кхиаран коьртачу низамех, адаман Iаламан а, йукъараллин а гуонаца йолчу уьйрех, меттан кхиаран низамех лаьцначу Iилманан кхетамийн вайн заманан къепеца гIуллакхдарехь кхиар; меттан а, йешаран а культура, йешаран говзалла дуьне довзаран гIирс санна карайерзор; ишколан меттан дешаран башхаллаш лоруш, лехаман гIуллакхдаран коьрта хаарш карадерзор; зеделлачух, диначух, тидамех кхетарна тIехьажам а, шен а, йукъарчу а хьоле кхачаран некъаш кхачаме дало гIертар а.

Дешархо йукъараллин а, Iаламан а гуонан хийцалучу хьолех воларан:

йукъараллин зеделларг, коьрта йукъараллин гIуллакхаш, йукъараллехь леларан бакъонаш, норманаш, йукъарлонашкахь а, тобанашкахь а йукъараллин дахаран кепаш дешархоша карайерзор, корматаллин гIуллакхдарца, ткъа иштта доьзал а, кхечу культурин гуонера нахаца йукъараллин зIе хиларан гурашкахь вовшахтоьхна тобанаш а йукъа а лоцуш;

билггал доцчу хьелашкахь зIе хиларан хьашт, кхечеран хаарш а, царна зеделларг а тIеэца кийча хилар; практически гIуллакхдарца шена хууш долчун тIегIа лакхадаккхарехь билггал доцчу хьелашкахь даран хьашт хилар, цу йукъахь кхечу нахах Iама хаар а, цхьаьна гIуллакхдарехь кхечарна зеделлачух девза гIуллакхаш, карадерзарш, керла хаарш тIеэца хаар а; объектех, хиламех лаьцна гипотезаш, цу йукъахь хьалха бевзаш цахилларш а, кхетамаш,

ойла кепе йалоран, васташ цхьаьнадалоран говзалла а, керла хаарш а кхио оьшуш хилар а; шен хаарш къен хиларх кхетар, шен кхиаран хьесап хIоттор; коьртачу кхетамех, терминех, кхиаран концепцин декъехь шена хетачух пайдаэца хаар, экономикин, йукъараллин, Iаламан вовшашцца йолу уьйр гучуйаккха а, талла а хаар, гонахарчунна Iаткъам бар, Iалашонашка кхачар, кхайкхамаш а, хила тарлун йаккхий тIаьхьалонаш а эшор тидаме а оьцуш, ша дечун мах хадо хаар;

книгаш йешарехь, къамел дарехь, дахарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, Iаткъамечу хьолах кхета, хуьлучу хийцамийн, церан тIаьхьалонийн мах хадо; Iаткъамечу хьолан мах хадо, тIеэцна сацамаш, дараш нисдан; кхераман, тIаьхьалонан мах хадо а, кепе йало а, зеделларг кхио, хIоьттинчу хьолехь диканиг лаха хаа; кхиаман гаранти йоцуш, гIуллакх дан кийча хила хьуьнар хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМIАШ

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор

Коьрта маьIнин дараш:

меттан дакъойн, меттан хиламийн, процессийн ладаме билгалонаш гучуйаха а, билгалйаха а;

меттан дакъош (хиламаш) тайпанашка дIасадекъаран ладаме билгало, жамIдарна а, дустарна а бахьанаш, кхочушйечу анализан критереш къасто; ладамечу билгалоне хьаьжжина, меттан дакъош тайпанашка дIасадекъа;

низаме хьаьжжина дерг а, цхьаьнацадогIург а къасточу фактшкахь, хаамашкахь, тидамашкахь гучудаккха; низаме хьаьжжина дерг а, цхьаьнацадогIург а гучудаккхаран критереш йала;

хIоттийна дешаран декхар кхочушдарна оьшучу текстан хааман къоьлла гучуйаккха;

меттан процессаш Iаморехь бахьанин-тIаьхьалонан уьйраш гучуйаха; дедукцин а, индукцин а ойланаш сацарх, тера йогIу ойланаш сацарх пайдаэцарца жамIаш дан; уьйрех лаьцна гипотезаш кепе йало;

текстийн тайп-тайпанчу кепашца, меттан тайп-тайпанчу дакъошца болх барехь дешаран хьесап кхочушдаран кеп шен лаамехь харжа, кхочушдаран варианташ йустуш а, гIолехь вариант хоржуш а, ша билгалйина критереш тидаме оьцуш а.

Коьрта лехаман дараш:

хаттарех пайдаэца мотт Iаморехь хааран лехаман гIирсах санна;

хьолан бакъ долчун а, лууш долчун а йукъара цхьаьнацадогIург гойту хаттарш кепе дало а, долуш дерг а, лоьхуш дерг а шен лаамехь дIахIотто а;

шена хетарг а, кхечарна хетарг а бакъ хиларх лаьцна гипотеза кхолла, шена хетарг а, ойла а тIечIагIйан;

дарийн алгоритм хIотто, дешаран хьесап кхочушдарехь цунах пайдаэца;

меттан дакъойн, процессийн, бахьанин-тIаьхьалонан уьйрийн, объектийн вовшашцца йозуш хиларан башхаллаш дIахIитторехь ша хIоттийнчу планаца жима таллам бан;

лингвистически таллам (эксперимент) барехь схьаэцначу хааман мегаш хиларан а, бакъхиларан а мах хадо; биначу тидаме, талламе хьаьжжина, жамIаш ша кепе дало; схьаэцна жамIаш бакъхиларан мах хадоран гIирсаш караберзо;

процессийн, хиламийн кхин дIа хила тарлуш долу кхиар а, тера догIучу хьелашкахь церан тIаьхалонаш а билгалйаха, ткъа иштта керлачу хьелашкахь а, контексташкахь а церан кхиарах лаьцна шайна хетарг ала.

Хаамца болх бар:

деллачу дешаран хьесапе а, йалийнчу критерешка а хьаьжжина, хаамаш лахарехь а, схьакъасторехь а тайп-тайпанчу кепех, гIирсех, жоп дехарх пайдаэца;

тексташкахь, таблицашкахь, схемашкахь белла хаам схьакъасто, талла, къепе бало, хааман кхетам бала, цуьнан жамI дан;

чулацамехь болу хаам бакъ хиларе а, мегаш хиларе а хьаьжжина, текстан мах хадорхьама а, дешаран хьесапаш кхочушдаран Iалашонца оьшучу хаамах кхетархьама а ладогIаран а, йешаран а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца;

хIиттийнчу Iалашонашка хьаьжжина, цхьана йа масех хьостанера хаамаш схьаэцархьама, жамIдархьама, къепе балорхьама маьIнин йешарх пайдаэца;

тайп-тайпанчу хаамийн хьостанашкара тера догIу тIечIагIдарш каро (цхьа ойла, верси бакъйеш йа харцйеш йолу);

хаам луш йолу уггар гIолехь кеп (текст, презентаци, таблица, схема) ша схьахаржа а, кхочушден хьесапаш, коммуникативни хIоттаме хьаьжжина, чолхе йоцчу схемашца, диаграммашца, кхечу графикица, церан вовшех йозуш хиларца гайта а;

хьехархочо йеллачу йа ша хIоттийнчу критерешца хааман тешаме хиларан мах хадор;

хаамаш къепе бало а, эвсараллица дагахь латто а.

Дешаран универсальни коммуникативни дараш карадерзор

ТIекаре:

тIекаренан хьелашка, Iалашонашка хьаьжжина, хетарг кхолла а, цунах кхета а, эмоцеш гайта; диалогашкахь а, дискуссешкахь а, барта монологически къамелехь а, йозанан тексташкахь а ша (шена хетарг) гайта;

тIекаренан ишарш йаран (дешнашца боцу) гIирсаш бовза, йукъараллин хьаьркийн маьIнех кхета;

къовсаме хьелаш кхолладаларан бахьанаш довза, къовсамаш малбан, дагадовла;

кхечеран дагахь долчух кхета, къамелхочуьнца лараме хила, хьайн дуьхьалонаш оьздачу кепе йерзо;

диалог/дискусси дIайахьарехь йиийцаре йиллинчу темица догIу хаттарш дала а, хьесап кхочушдарна а, дика лаарца йолчу тIекаренна тIетарна а тIехьажийна йолу ойланаш ала а;

шена хетарг диалоган кхечу декъашхошна хетачунна дуьхьалхIотто, башхаллаш а, позицийн тера хилар а гучудаккха;

йиначу меттан анализан, кхочушйинчу лингвистически экспериментан, талларан, проектан жамIаш нахана гуш-хезаш довзийта;

презентацин Iалашо а, аудиторин башхаллаш а лоруш, къамел даран барам ша харжа, цуьнга хьаьжжина, иллюстрацин материалах пайдаэцарца барта а, йозанан а тексташ хIитто.

Цхьаьна гIуллакхдар:

билггал йолу проблема кхочушйарехь тобанца а, ша а бен болх гIолехь хиларх кхета а, цунах пайдаэца а, йуьхьарлаьцна Iалашо кхочушйарехь вовшашца зIе хиларан тобанан кепех пайдаэцар оьшуш хилар билгалдаккха;

цхьаьна гIуллакхдаран Iалашо йуьхьарлаца, цу Iалашоне кхача цхьаьна дараш хIитто: гIуллакх дIасадекъа, барт бан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамI а дийцаре дан; масех адамна хетачун жамI дан, куьйгалла дан, тIедиллар кхочушдан, муьтIахь хила кийча хилар гучудаккха;

цхьаьна бен болх вовшахтохаран план хIотто, шен гIуллакх къасто (вовшашца зIе хиларан массо а декъашхочунна бакъахьа хетарг а, церан таронаш а лоруш), тобанан декъашхошна йукъахь хьесапаш дIасадекъа, белхан тобанийн кепашкахь дакъалаца (дийцаре диллар, вовшех дагавалар, «хьен штурм», кхийерш а);

белхан шен дакъа кхочушдан, оцу декъехь лакхарчу жамIашка кхача, тобанан кхечу декъашхойн даращца шен дарийн уьйр хилийта;

йукъарчу балха тIехь ша дакъалацаран эвсараллин мах хадо вовшашца зIе хиларан декъашхоша шаьш хIиттийнчу критерешца; жамIаш йуьхьанцарчу хьесапца а, тобанан хIора декъашхочун цу жамIашка кхачоран гIуллакхца а дуста, жоьпаллин гуо дIасабекъа а, тобанна хьалха отчет йала кийча хила а.

Дешаран универсальни регулятивни дараш карадерзор

Ша-шен вовшахтохар:

дешаран а, дахаран а хьелашкахь кхочушйен проблемаш гучуйаха;

сацам баран тайп-тайпана некъаш довза (ша цхьамма, тобанехь сацам бар, тобано сацам бар);

хьесап кхочушдаран алгоритм (йа цуьнан дакъа) ша хIотто, болчу гIирсашка а, шен таронашка а хьаьжжина, дешаран хьесап кхочушдаран кеп къасто, сацаман йелла варианташ тIечIагIйан;

дарийн план ша хIотто, иза кхочушйарехь оьшу нисдарш йукъадало;

шена хетарг къасто а, шен сацамах жоьпалла тIеэца а.

Ша-шен таллар:

ша-шен талларан (цу йукъахь къамелан а), ша-шен догдаийтаран, рефлексин тайп-тайпана кепаш карайерзо;

дешаран хьолан нийса мах хадо а, иза хийцаран план йало а;

дешаран хьесап кхочушдарехь хила тарлуш йолу халонаш ган а, хийцалучу хьелашна адаптаци йан а;

гIуллакхдаран жамIашка кхачаран (цакхачаран) бахьанех кхето; коммуникативни аьтто цахиларан бахьанех кхета а, уьш ца хилийта хаа а, карадерзийнчу къамелан зеделлачун мах хадо, тIекаренан Iалашонашка а, хьелашка а хьаьжжина, шен къамел нисдан а; тIекаренан Iалашонан а, хьелийн а жамI цхьаьнадаран мах хадо.

Синхаамийн интеллект:

шен а, кхечеран а синхаамаш тIехь урхалла даран хьуьнар кхио;

синхаамаш хиларан бахьанаш гучудаха а, талла а; кхечу стеган дагахь долчух а, цуьнан бахьанех а кхета, къамелан хьал а толлуш; шен синхаамаш гайтаран кеп нисйан.

Ша а, кхиберш а тIеэцар:

кхечу стагах а, цунна хетачух а кхеташ хила; ша а, кхиверг а гIалатвала бакъо йолуш хиларх кхета;

ша а, кхиберш а, йемал ца беш, тIеэцар; цIеначу дагара хила;

гонахарчу дерригенна а Iуналла дан йиш цахиларх кхета.

ПРЕДМЕТАН ЖАМӀАШ

5 КЛАСС

Дешархо Ӏемар ву:

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьолах а, исбаьхьаллех а кхеташ хила, цунна тешалла деш долу масалш дало.

Лингвистикин коьрта дакъош, меттан а, къамелан а коьрта дакъош довза (аз, морфема, дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени).

Мотт а, къамел а

Барта а, йозанан а къамелан, монологан а, диалоган а йукъара башхаллаш билгалйаха; хӀора дийнан дахарехь а, дешарна тӀехьажийна долу хьесапаш кхочушдарехь а къамелан гӀуллакхдаран тайпанийн башхаллаш тидаме эца.

Дахарехь биначу тидамийн, Ӏилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Ӏилманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тӀехь барамехь 5 предложенел кӀезиг доцу барта монологически аларш хӀитто.

Лингвистически теманашна йолчу диалогехь а (Ӏамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тӀехь йолчу диалогехь/полилогехь а дакъалаца (барамехь 3 репликел кӀезиг йоцуш).

Къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маьӀнин тайпанийн Ӏилманан-дешаран, исбаьхьаллин тексташка ладогӀаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: хьажаран, довзийтаран, Ӏаморан, лехаман.

Барамехь 90 дашал кӀезиг йоцу йешна йа ладоьгӀна текст барта схьайийца; йуьйцуш волчун йуьхь хийцарца текст схьайийца.

Барамехь 140 дашал кӀезиг йоцчу ладоьгӀначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маьӀнин тайпанийн Ӏилманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхета: барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догӀу хаттарш хӀитто а, царна жоьпаш дала а; йозанан кепехь йуьхьанцарчу текстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийта (ма-дарра схьадийцарехь йуьхьанцарчу текстан барам 90 дашал кӀезиг хила ца беза; дацдинчусхьадийцарехь – 95 дашал кӀезиг хила ца беза).

Ӏалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжина алар кхоллархьама, меттан гӀирсаш къасто.

Йозанехь вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйан, цу йукъахь 80 – 90 дешан барам болу текст тӀера схьайазйеш а; 10 – 15 дашах льатта дешнийн диктант йазйеш а, хьалха Ӏамийна нийсайазйаран бакъонаш ларйеш хӀоттийнчу 80 – 90 дешан барам болчу йозучу текстан буха тӀехь диктант йазйеш а; тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэца хаа; барта къамелехь а, йозанехь а къамелан оьздангалла ларйан.

Текст

Текстан коьрта билгалонаш йовза; текст композиционни-маьӀнин дакъошка (абзацашка) йекъа; текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосу гӀирсаш (дешан кепаш, цхьанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххьийн цӀерметдешнаш, дешан йухаалар) бовза; шен текст (барта а, йозанан а) кхолларехь оцу хаарех пайдаэца.

Текстан, цуьнан композиционни башхаллийн маьӀнин анализ йан, микротемийн а, абзацийн а масалла къасто.

Текстан башхалонаш билгалйаха, цуьнан коьрта билгалонашца (тема, коьрта ойла, предложенийн грамматически уьйр, маьӀнин цхьаалла, гӀеххьа йуьзна хилар) йогӀуш хиларе хьаьжжина а; къамелан функциональни-маьӀнин тайпанан текст хиларе хьаьжжина а.

Текст кхолларан практикехь (Іамийнчун барамехь) текстан коьртачу билгалонех а, къамелан функциональни-маьІнийн башхаллех а, меттан функциональни тайп-тайпаналлех а долчу хаарех пайдаэца.

Текст кхолларан практикехь текстан (дийцар) коьрта билгалонех долчу хаарех пайдаэца.

Дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тІе а тевжаш, тексташ-дийцарш кхолла; чулацаман суьртана тІе а тевжаш, тексташ кхолла; (цу йукъахь барамехь 3 йа цул сов предложенел кІезиг йоцу сочиненеш-миниатюраш а; барамехь 60 дашал кІезиг йоцу классехь йазйеш йолу сочиненеш а).

Кеп талхийна текст йухаметтахІотто; йуьхьанцарчу текстана тІе а тевжаш, йухаметтахІоттийна текст нисйан.

ЛадоьгІначу а, йешначу а Іилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Іилманан-кхетаме йолчу текстийн хаамаш хийцаран хаарш карадерзо: план хІотто (цхьалхе, чолхе) кхин дІа а текстан чулацам барта а, йозанан кепехь а йухаметтахІотторан Іалашонца; текстан чулацам, цу йукъахь дийцархочун йуьхь хуьйцуш а, схьабийца; тайп-тайпанчу хьостанашкара хаам схьахаржа а, цу йукъахь лингвистически дошамашкара а, справочни литературера а, дешаран гІуллакхдарехь цунах пайдаэца а.

Йеллачу темехула болу хаам презентацин кепехь схьагайта.

Шен/кхечу дешархоша кхоьллина тексташ церан чулацам кхачаме балоран Іалашонца тайан (бакъ йолу материал таллар, текстан йуьхьанцара маьІнин анализ – маьІнин цхьаалла, дозуш хилар, хаамаш хилар).

Меттан функциональни тайпанаш

Буьйцучу меттан, функциональни стилийн, исбаьхьаллин литературин меттан башхаллаш къасто.

МЕТТАН СИСТЕМА

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Аьзнийн башхалонаш билгалйаха; озана а, элпана йукъарчу башхаллех кхета, аьзнийн системин башхалонаш билгалйаха.

Зевне а, къора а мукъаза аьзнаш, деха а, доца а мукъа аьзнаш хазарехь къасто а, нийса дІаала а.

Дешнаш дешдакъошка декъа а, уьш нийса дІаала а. Оьрсийн маттара тІеэцна дешнаш аларехь нохчийн меттан аьзнийн къепено а, интонацино а тІеІаткъам барца кхоллалуш йолу акцент дІайаккха.

Барта а, йозанца а дешан фонетически къастам бан.Интонацин коьрта дакъош къасто.

Дешнаш аларан а, нийсайаздаран а практикехь фонетикех, графикех, орфоэпех долчу хаарех пайдаэца.

Орфографи

Нийсайаздаран практикехь орфографех долчу хаарех пайдаэца (цу йукъахь ду й элпан а, къасторан ъ, ь хьаькийн а нийсайаздарх долу хаарш а).

Лексикологи дешан лексически маьІна къасто.

Къамелехь цхьа маьІна долчу а, дукха маьІнаш долчу а дешнех нийсачу а, тІедеанчу а маьІнехь пайдаэца.

Синонимаш, антонимаш, омонимаш йовза.

Лексически дошамех пайдаэца хаа (маьІнин дошамах, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамех).

ЦІена нохчийн а, тІеэцна а дешнаш довза.

Къамелехь дешнех, церан лексически цхьаьнадар тидаме а оьцуш, пайдаэца.

Фразеологи

Фразеологизмаш йовза. Фразеологизмийн маьІна дийца, уьш синонимашца а, йукъарчу дешнийн цхьаьнакхетаршца а хийца.

Къамелехь фразеологически карчамех пайдаэца, пайдаэцаран гуо, тӀекаренан хьелаш тидаме а оьцуш.

Дешнийн лексически анализ йан (Ӏамийнчун барамехь).

Оьрсийн маттахь фразеологически эквиваленташ харжа.

Дешан хӀоттам а, дошкхолладалар а

Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхьалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схьакъасто.

Цхьанаораман (гергара) дешнаш харжа а, къасто а.

Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро.

Схьадевлла а, схьадовлаза а долчу дешнийн лардаш къасто.

Дошкхолладаларан коьрта кепаш, дешнийн кхолладаларан зӀенаш къасто.

Дешхьалхенан а, суффиксан а гӀоьнца а, ткъа иштта лардаш вовшаххкетарца а дешнаш кхолла.

Дешнийн морфемни анализ йан.

Чолхе дацдина дешнаш нийса дӀаала а, царах нийса пайдаэца а.

Морфологи. Къамелан оьздангалла. Орфографи

Морфологин коьрта кхетамаш бовза.

Коьртачу къамелан дакъойн ладаме билгалонаш хаа.

Дешнийн лексико-грамматически тайпанех санна къамелан дакъойх, дешан грамматически маьӀнех, нохчийн маттахь дешарна тӀехьажийна хьесапаш кхочушдарна леринчу къамелан дакъойн къепех долчу хаарех пайдаэца.

Къамел дарехь а, тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а морфологех долчу хаарех пайдаэца.

ЦӀердош

ЦӀердош къамелан дакъа санна довза, йукъарчу маьӀне а, хаттаре а хьаьжжина; цуьнан грамматически билгалонаш, синтаксически гӀуллакх къасто; къамелехь цо дечу гӀуллакхах кхето.

ЦӀердешнийн дукхаллин терахьан кепаш нийса кхолла а, къамелехь царах пайдаэца а. Долахь а, йукъара а цӀердешнаш къасто а, къамелехь царах нийса пайдаэца а.

ЦӀердешнийн грамматически классаш йовза.

1-, 2-, 3-, 4-чуй легарехь долчу цӀердешнийн оьшучу дожаран кеп нийса кхолла а, къамелехь цунах пайдаэца а.

ЦӀердешнийн нийсайаздаран норманаш (цу йукъахь цӀердешнашца ца нийсайаздаран норма а) ларйан.

ЦӀердешнашна морфологически къастам бан.

Оьрсийн маттаца дуьстича, нохчийн маттахь цӀердешнийн башхаллех кхета.

Синтаксис. Къамелан оьздангалла. Пунктуаци

Синтаксисан дакъош довза (дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а); предложенера дешнийн цхьаьнакхетарш къасто; коьртачу дешан морфологически билгалонашка хьаьжжина, дешнийн цхьаьнакхетарийн тайпанаш довза (цӀеран, хандешан); дешнийн цхьаьнакхетаршна а, цхьалхечу предложенешна а синтаксически анализ йан; чолхечу предложенешна пунктуационни анализ йан (Ӏамийнчун барамехь); тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а, къамел дарехь а синтаксисах, пунктуацех долчу хаарех пайдаэца.

Чолхейовлаза йолу цхьалхе предложенеш йовза;

цхьанатайпанчу меженашца чолхейевлла цхьалхе предложенеш, цхьанатайпанчу меженашца йукъара дош долу а, тӀедерзарца йолу а предложенеш а чулоцуш; аларан Ӏалашоне хьаьжжина (дийцаран, тӀедожоран, хаттаран), эмоцин билгалоне хьаьжжина (айдаран, айдаран йоцу), грамматически лардийн масалле хьаьжжина (цхьалхе, чолхе), коьртаза меженаш хиларе хьаьжжина (йаьржина, йаржаза), предложенеш йовза; предложенин коьрта а (грамматически лард), коьртаза а меженаш къасто (Ӏамийнчун барамехь).

Диалогически а, монологически а къамелехь, кехат тӀехь, дӀакхайкхорехь, и.д.кх. тӀедерзарх пайдаэца. Предложенехь тӀедерзар а, подлежащи а вовшах къасто. Сацаран хьаьркаш

хIитторах кхето.

ТIедерзарца, цхьанатайпанчу меженашца, цхьанатайпанчу меженашца йукъара дош долчу предложенешкахь; ма-дарра къамелаца йолчу предложенешкахь; хуттургаш йолчу а,

хуттургаш йоцчу а уьйраца дозуш долчу дакъойх лаьттачу чолхечу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан пунктуационни норманаш йозанехь ларйан; йозанехь диалог кечйан.

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цІераш	Сахьтийн барам			Терахь	ГІуллакхдаран коьрта тайпанаш	ЖамІдаран кеп.	Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан	Кхолларалли				
Дакъа 1. КАРЛАДАККХАР								
1.1	Іамийнарг карладаккхар	3	1	0		Текст йешар, къамелан дакъош, предложенийн меженаш карлайахар.	Барта хаттар Йозанан таллар Диктант	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		3	1	0				
Дакъа 2. МАТТАХ ЛАЬЦНА ЙУКЪАРА ХААМАШ								
2.1.	Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а. Лингвистика маттах лаьцна Іилма санна. Лингвистикин коьрта дакъош	2	0	0		Дукха маьІнаш долчу дешнийн лексически маьІнийн анализ йан, дешан нийса а, тІедеана а маьІнаш, синонимийн могІаречу дешнийн а, антонимийн а маьІнаш дуста. Йиначу анализан буха тІехь нохчийн меттан хазаллех а, хьолах а хетарг ша кепе дало. Лингвистикин коьртачу дакъойн башхалонаш билгалйаха. Дешнаш а, йукъараллин хьаьркаш а (некъан хьаьркаш, сервисан хьаьркаш, хьалхxенцара хьаьркаш, математикин символаш, и.д.кх.) йустарна бахьанаш къасто.	Барта хаттар (устный опрос)	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

						Хьаркийн къепен а, адамийн тIекаренан гIирсан а санна меттан башхалонаш билгалйаха. Меттан а, къамелан а коьрта дакъош каро а, дуста а (йуьхьанцарчу ишколехь Iамийнчун барамехь)		
Дерриг:		2	0	0				
Дакъа 3. МОТТ А, КЪАМЕЛ А.								
3.1.	Мотт а, къамел а. Монолог. Диалог. Полилог. Мотт гIуллакхдар санна	2	1	0		Дахарехь биначу тидамийн, Iилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Iилманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тIехь барта монологически аларш хIитто. Йешна йа ладоьгIна текст барта схьайийца, цу йукъахь дийцархочун йуьхь хуьйцуш а. Лингвистически теманаша йолчу диалогехь а (Iамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тIехь йолчу диалогехь/ полилогехь а дакъалаца. Барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догIу хаттарш хIитто а, царна жоьпаш дала а. Йуьхьанцарчу текстан чулацаман анализ йан, йозанан кепехь мабарра а, бацбина а иза бовзийта. Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана тIе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахь сочиненеш-миниатюраш а)	Йозанан таллар (письменный опрос) Диктант	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		2	1	0				
Дакъа 4. ТЕКСТ								
4.1.	Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан композиционни дIахIоттам. Къамелан	2	0	0		Текстан коьрта билгалонаш йовза; текст композиционни-маьIнин дакъошка (абзацашка) йекъа. Текстан предложенеш а, дакъош а вовшахтосу гIирсаш (дешан кепаш, цхьанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххьийн цIерметдешнаш, дешан йухаалар) бовза; шен текст	Йозанан таллар Практически болх	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

	функцинальни-маьІнин тай-панаш.					(барта а, йозанан а) кхолларехь оцу хаарех пайда-эца. Текстан анализ йан а, башхалонаш билгалйаха а, цуьнан коьрта билгалонашца (тема, коьрта ойла, предло-женийн грамматически уьйр, маьІнин цхьа-алла, гІеххьа йуьзна хилар) йогІуш хиларе хьаьжжина а; къамелан функ-ционально-маьІнин тайпанан текст хиларе хьаьжжина а.		
4.2.	Дийцар къаме-лан тайпа санна. Текстан маьІнин анализ. Текстан хаамаш хийцар	3	0	0		Текстехь бийцинчу хиламийн, процессийн уьйр билгалйаккха.Дахарехь, книгаш йешарехь зеделла-чунна тІе а тевжаш, къамелан функционально-маьІнин тайпанан (дийцар) teksташ кхолла; чу-лацаман суьртана тІе а тевжаш, teksташ кхол-ла;Кеп талхийна текст йухаметтахІотто; йуьхьан-царчу текстана тІе а тевжаш, йухаметтахІоттийна текст нисйан.Шен/кхечу дешархоша кхоьллина teksташ тайан, церан чулацам кхачаме балоран Іалашонца: бакъ йолчу материалан мах хадо, текстан анализ йан, маьІнин цхьаалле, дозуш хила-ре, хаам хиларе хьаьжжина. Йуьхьанцара а, тайина а teksташ йуста	Барта хаттар Йозанан таллар	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		5	0	0				
Дакъа 5. МЕТТАН ФУНКЦИОНАЛЬНИ ТАЙПАНАШ								
5.1	Меттан функ-ционально тай-панаш (йукъара кхетам)	2	0	0		Меттан тайп-тайпанчу функционально тайпанийн (буьйцучу меттан, функционально стилийн (Іилма-нан, гІуллакхан, публицистически), исбаьхьаллин литературин меттан)teksташ йовза	Барта хаттар	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		2	0	0				
Дакъа 6. МЕТТАН КЪЕПЕ								
6.1	Фонетика.	1	0	1		Къамелан озан маьІнан къасторан гІуллакхах кхета,	Ша-шен мах	www. desharkho.ru

	Графика. Орфоэпи					масалш дало. Йалийнчу билгалонашца къамелан аьзнаш довза, дешан аьзнийн хIоттам бовза. Йалийнчу билгалонашца аьзнаш тайпанашка декъа. Зевне а, къора а мукъаза аьзнаш, деха а, доца а мукъа аьзнаш къасто. Транскрипцин элементийн гIоьнца дешнаш аларан а, йаздаран а башхаллех кхето. Дешан аьзнийн а, элпийн а хIоттамаш буста. Дешнаш дешдакъошка декъа а, дешнаш цхьана могIанера вукху могIане нийса сехьадаха а. Iалашонца а, эмоцин билгалонца а тайп-тайпана долу аларш нийсачу интонацица ала	хадор«Жам1даран кехатца» Сочинени Барта хаттар Йозанан таллар	ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyntezaurus/
6.2	Орфографи	3	0	0		Нийсайаздаранпрактикехь орфографех долчу хаарех пайдаэца (цу йукъахь й элпан а, къасторан ъ, ь хьаьркийн а нийсайаздарх долу хаарш а). Оьшу хаам каро а, цунах пайдаэца а.	Барта хаттар Йозанан таллар	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.3	Лексикологи	7	0	0		Дешан лексически маьIнех кхето тайп-тайпанчу кепашца (цхьанаораман (гергара) дешнаш харжар; синонимаш, антонимаш, омонимаш харжар; дешан маьIна къастор, контексте хьаьжжина а, маьIнин дошаман гIоьнца а). Цхьа маьIна долу а, дукха маьIнаш долу а дешнаш довза, дешан нийса а, тIедеана а маьIнаш къасто. Йеллачу билгалонца дешан нийса а, тIедеана а маьIнаш дуста. Синонимаш, антонимаш, омонимаш йовза, дукха маьIнаш долу дешнаш а, омонимаш а къасто. ЦIена нохчийн а, тIеэцна а дешнаш довза. Тайп-тайпанчу лексически дошамашкахь (маьIнин дошамаш, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамаш) оьшу хаам каро а, цунах пайдаэца а.	Барта хаттар Йозанан таллар Тестировани	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.4	Фразеологи	3	1	0		Фразеологизмаш йовза. Фразеологизмийн маьIна дийца, уьш синонимашца а, йукъарчу дешнийн цхьаьнакхетаршца а хийца. Къамелехь фразеологи-	Тестировани Барта хаттар	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/

						чески карчамех пайдаэца, пайдаэцаран гуо а, тIекаренан хьелаш а лоруш.	Йозанан таллар	ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.5	Дешан хIоттам а, дошкхоллададалар а	10	1	1		Морфемин меттан уггар жимачу маьIнечу декъан санна башхалонаш билгалйаха. Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхьалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схьакъасто. Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро. Дешнийн морфемни анализ йан. Цхьанаораман (гергара) дешнаш къасто а, харжа а	Диктант Барта хаттар Йозанан таллар Изложени	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		34	2	2				
Дакъа 7. МОРФОЛОГИ. КЪАМЕЛАН ОЬЗДАНГАЛЛА. ОРФОГРАФИ								
7.1	Морфологи лингвистикин дакъа санна	1	0	0		Дешан грамматически маьIнин башхаллаш билгалйаха а, церан анализ йан а, лексически маьIница дуьстича. Коьрта къамелан дакъош а, церан кепаш а (Iамийнчун барамехь), гIуллакхан къамелан дакъош а (йукъара кхетам) довза. Морфологин коьрта кхетамаш бовза. Коьртачу къамелан дакъойн ладаме билгалонаш хаа. Дешнийн лексико-грамматически тайпанах санна къамелан декъах, дешан грамматически маьIнех, нохчийн маттахь дешарна тIехьажийна декхарш кхочушдарна леринчу къамелан дакъойн къепех долчу хаарех пайдаэца.ЦIердешнаш, билгалдешнаш, хандешнаш довза. Тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а, къамел дарехь а морфологех долчу хаарех пайдаэца.	Йозанан хаттар	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
7.2	ЦIердош	14	1	0		ЦIердешан йукъара грамматически маьIна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш къасто а, церан башхалонаш билгалйаха а. Къаме-	Тестировани Барта хаттар	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/

						лехь цIердашо кхочушдечу гIуллакхах кхето.Долахь а, йукъара а цIердешнаш, са долу а, са доцу а хIума билгалйен цIердешнаш къасто.ЦIердешнийн легарш къасто. ЦIердешнийн грамматически классаш йовза. ЦIердешнийн дукхаллин терахьан кепаш нийса кхолла а, къамелехь царах пайдаэца а.ЦIердешнийн морфологически анализ йан. ЦIердешнийн нийсайаздаран норманаш (цу йукъахь цIердешнашца ца нийсайаздаран норма а) ларйан.	Йозанан таллар	ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		15	1	0				
Дакъа 8. СИНТАКСИС. КЪАМЕЛАН ОЬЗДАНГАЛЛА. ПУНКТУАЦИ								
8.1	Синтаксис лингвистикин дакъа санна. Дешнийн цхьаьнакхетар	6	0	1		Синтаксисан дакъош довза (дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а). Сацаран хьаьркийн функцеш къасто. Предложенера дешнийн цхьаьнакхетарш къасто; коьртачу дешан морфологически билгалонашка хьаьжжина, дешнийн цхьаьнакхетарийн тайпанаш довза (цIеран, хандешан). Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнаш цхьаьнакхетаран норманаш талхор къасто.	Барта хаттар Йозанан таллар Изложени Зачет	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
8.2	Цхьалхе шинахIоттаман предложени	22	1	1		Аларан Iалашоне хьаьжжина (дийцаран, тIедожоран, хаттаран), эмоцин билгалоне хьаьжжина (айдаран, айдаран йоцу), грамматически лардийн масалле хьаьжжина (цхьалхе, чолхе), коьртаза меженаш хиларе хьаьжжина (йаьржина, йаржаза) предложенеш йовза а, церан башхалонаш билгалйаха а. Йаьржина, йаржаза предложенеш къасто, уьш йустарна бахьанаш каро а, йуста а. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш къасто (Iамийнчун барамехь). Цхьанатайпанчу меженашца, тIедерзарца чолхейевлла цхьалхе предложенеш йовза. ТIедерзарх пайдаэца диалогически а, монологически а къамелехь, кехат тIехь, дIакхайкхорехь,	Диктант Тестировани Барта хаттар Йозанан таллар-Сочинени	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

						и.д.кх. Цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан пунктуационни норманаш йозанехь ларйан. Цхьалхечу предложенин синтаксически анализ йан. Цхьалхе, чолхе предложенеш йовза.		
Дерриг:		27	1	2				
Дакъа 9. КАРЛАДАККХАР								
9.1	Iамийнарг карладаккхар, т1ечIагIдар.	2	0	0		Iамийнарг карладаккхар, тIечIагIдар. ЦIердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а, къамел дарехь а морфологех долчу хаарех пайдаэца. Цхьалхечу предложенин синтаксически анализ йан. Цхьалхе, чолхе предложенеш йовза.	Барта хаттар Зачет	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		2	0	0				
Дакъа 10. ЖамIдаран таллар								
10.1	Сочинени	2		2		Сочинени язйан		
10.2	Изложени	2		2		Изложени язйан		
10.3	Талламан белхаш	6	6			Талламан болх йазбан		
Дерриг:		10	6	4				
Программица сахьтийн барам		102						